

ROSA LLUCH BRAMON. Universitat de Barcelona

ELS REMENCES ALS SEGLES XIV I XV: NOVES PERSPECTIVES

En els darrers anys el nostre coneixement sobre la història dels remences ha avançat molt. Des que a mitjan segle passat, Vicens Vives va publicar els seus treballs sobre el tema —que segueixen sent de consulta obligada— s'han anat plantejant noves preguntes, noves perspectives, noves documentacions, noves maneres de mirar, i també s'han aportat noves respostes. Amb tot, i malgrat el que hem avançat tots plegats, tenim encara punts foscos o no acabats d'aclarir que cal que intentem resoldre. Sens dubte, en molts d'ells ens és necessària la participació d'historiadors dedicats a diferents períodes i també a diferents territoris de Catalunya, atès que fins ara hem treballat fonamentalment la regió de Girona.

Partint de la molta i variada feina feta fins ara sobre els remences baixmedievals, esbossaré tot seguit quines són, al meu entendre, les recerques que caldria emprendre o continuar i ampliar. No cal dir que hi ha diverses possibilitats d'estudi i molt camp (mai més ben utilitzat) per córrer, però

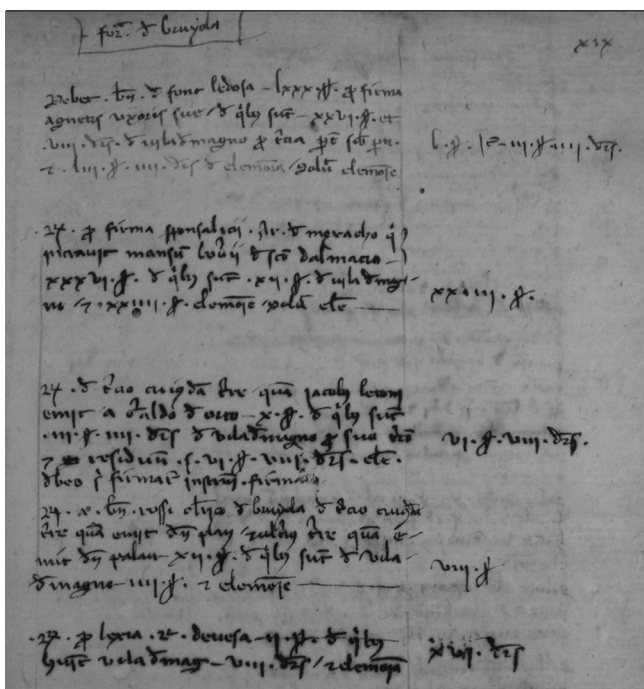
hi ha qüestions més prioritàries, actualment, per avançar convenientment en la investigació. Sobretot si tenim present que s'han anat desmentint hipòtesis amb les quals es treballava feia molt anys.

Per exemple, algunes recerques recents han mostrat clarament com als segles XIV i XV hi havia remences, en teoria pagesos servils, que no vivien en cap mas ni en cap comunitat rural o dedicada majoritàriament al treball de la terra. Tot apunta que això no és una eventualitat gens estranya. Aquesta és una de les vies per seguir: els remences en nuclis urbans. Podríem arribar a quantificar-los? Podríem saber a què es dedicaven i si vivien millor, pitjor o igual que els seus veïns lliures? Podríem arribar a conjecturar per què, tot i estar ben instal·lats, no volien ser lliures? O potser és que no podien? Jo havia apuntat que els interessava ser remences per tal de poder reclamar el mas d'origen en cas de manca d'hereus per la línia directa. Però, ara com ara, em sembla una explicació massa simple i massa senzilla. En el fons, aquesta explicació parteix del supòsit que és millor ser remença i tenir un mas que no tenir-lo. Però llavors, com podem seguir mantenint que la conquesta i, més concretament, el poblament de la Catalunya Nova i també d'altres territoris conquerits pels monarques, es va fer bàsicament gràcies a pagesos que fugien de la Catalunya Vella, gràcies a persones que buscaven millors condicions i millors senyories on viure?

Per tot plegat, convé estudiar els remences urbans, de ciutats grans, mitjanes i petites. Caldria saber si la servitud els impedia el desenvolupament professional, econòmic o social, i també arribar a establir comparacions amb els nivells de vida i d'implicació (si és que n'hi havia) en la vida i en els conflictes de les ciutats. I l'altra gran pregunta: els remences instal·lats en nuclis urbans, van prendre part en l'alçament del camp? O van actuar com si no anés amb ells? Van redimir els mals usos després de la sentència arbitral de Guadalupe?

Naturalment, estudiar els remences urbans no és una tasca senzilla perquè normalment no solien fer constar aquesta condició servil en la documentació que generaven si no era estrictament necessari. Potser una bona manera de començar la recerca seria estudiant les demandes de cartes de ciutadania a la ciutat de Barcelona, on una de les preguntes que es feien era, precisament, si la persona sol·licitant era de

Cobraments derivats de la servitud (AHG, Hospici, núm. 3 [1334-1335]).

1

2

5

8

11

12

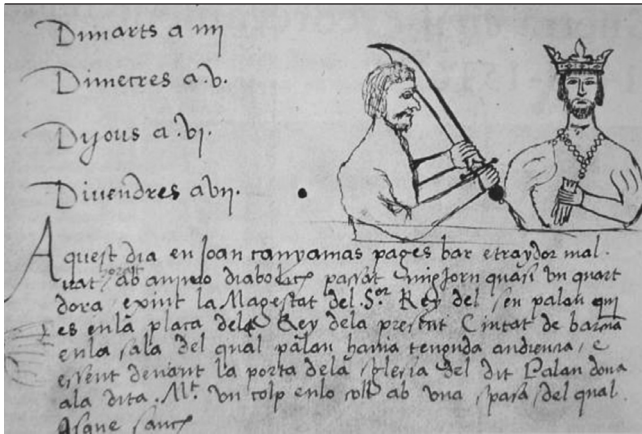
14

16

temes-2)

remença o lliure. Lògicament, també s'haurien de mirar els registres notarials, tot i que amb una bona dosi de paciència. Per altra banda, caldria dedicar encara més atenció a la diferenciació econòmica entre els remences. Pel que sabem fins

Joan de Canyamars agredint al rei Ferran (Manual de Novells Ardits).

ara, els diferents nivells de riquesa i de potencial econòmic entre els pagesos, tant servils com lliures, augmenten a mesura que passen els anys, com a mínim i amb claredat al llarg del segle XIV. Els capbreus del final del segle XIV i del segle XV mostren que hi ha hagut variacions importants en la propietat del domini útil de molts masos i de moltes terres. Alguns masos van aconseguir tenir tantes o més peces de terra de dominis diferents que del seu propi mas i persona, amb tot el que això implica. Crec que potser aquest fet és el que explica que després de la sentència arbitral de Guadalupe es tornés a exigir el dret de deseixida de mas de les terres que eren d'altres dominis directes i que sembla que no s'exigia arreu al segle XV. Caldria comprovar aquesta hipòtesi amb més recerques i esbrinar si l'estratègia d'aconseguir propietats de senyors que no eren els titulars del cup principal, era comuna o excepcional.

Així doncs, fóra bo que s'estudiés amb minuciositat els canvis en la propietat i els pagaments dels masos en aquests segles XIV i XV i es planteessin noves explicacions per als anomenats masos ròncecs. La confrontació de capbreus d'una mateixa senyoria, o de diverses senyories del mateix període, ha permès a L. To, o a mi mateixa, precisar amb més exactitud la millora o empitjorament dels masos remences, que s'aprecia clarament en els dots que reben els fills en casar-se. Tanmateix, caldria avançar per aquesta via i complementar la informació amb els registres notarials, que ens

oferiran la visió global i no només la que tenia a veure amb la senyoria feudal.

Tot plegat, a més, ens haurà de permetre acostar-nos al que va succeir amb les famílies o masos remences que van desaparèixer dels capbreus posteriors. Una altra pregunta clau i fonamental per entendre tot el procés és: on van anar a parar aquells remences que van perdre masos i terres? I en quines condicions ho van fer? Vull dir, si van perdre bous i esqueletes, de ben segur que això també va contribuir a augmentar el malestar al camp i no només a causa de les exigències de les senyories feudals sinó que hi havien pres part, més o menys directament i voluntària, altres pagesos remences. Cosa que demostra, per si encara calgués, que els pagesos són, amb ple dret, part indispensable de la societat feudal i, amb major o menor presència i intensitat, participen i influeixen (tant com poden o els deixen) en els canvis que es produeixen en el sistema polític, econòmic i social.

Passo molt ràpidament per una altra de les qüestions com és la de centrar l'atenció en alguns estudis de cas: estudiar masos concrets des de tots els punts de vista possibles i durant el màxim període possible. La informació que contenen els pergamins encara conservats en alguns masos que havien estat remences, s'hauria de contrastar amb la generada per les senyories a què pertanyien i amb els registres notarials, per exemple. Amb recerques d'aquesta mena podríem arribar a confirmar si malgrat la servitud –o, potser, gràcies a ella– els masos tiraven endavant i entraven en el joc de les adquisicions de més terres, així com també quins mecanismes utilitzaven per fer-ho.

Una de les tasques pendents més importants té a veure amb el teòric final del conflicte remença. Em refereixo a la sentència arbitral de Guadalupe. La versió de la sentència amb què treballem tots plegats és la que va publicar Vicens fa més de cinquanta anys. Sens dubte, caldria contrastar les diverses versions que van circular per Catalunya i publicar-ne una edició crítica, convenientment anotada i contextualitzada. Fa anys que P. Gifre i jo mateixa parlem de fer-ho i potser en seria hora... I ja posats, s'hi hauria d'afegir el projecte de concòrdia de l'any 1462, pactat entre una part dels senyors i una part dels remences abans del primer alçament armat i que, segons J. Fernández Trabal, era més favorable als remences que no pas la posterior sentència de Guadalupe.

I pel que fa al que caracteritzava als remences, és a dir, als mals usos, si bé és cert que actualment no podem atorgar a la demanda de la seva supressió la importància que Vicens o Freedman li havien donat, no podem obviar que els remences van centrar en aquesta supressió bona part de les seves

demandes. D'una manera especial, caldria que algun historiador dedicat als segles posteriors a Guadalupe aportés nova llum sobre les raons que van fer que molts antics remences seguissin pagant anualment per l'anul·lació de mals usos i que no ho fessin de cop. I caldria estudiar amb deteniment si els remences d'arreu de Catalunya pagaven tots els mals usos; i això inclou també els que vivien a les ciutats.

Els focs remences el 1486. Mapa elaborat a partir de J. VICENS VIVES, *El gran sindicato remensa, 1488-1508*; extret de Rosa Congost, Gabriel Jover i Giuliana Biagioli (eds), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània*, Girona: Universitat de Girona/ Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, p. 23.

Tal com van afirmar P. Bonnassie i L. To, aquest sistema havia estat ideat per retenir els pagesos a la terra. Amb el pas dels segles, les coses havien canviat, i si bé els mals usos seguien sent un senyal inequívoc de la servitud, eren també un senyal inequívoc de lligam amb una propietat concreta. Podem pensar que, en el nou ordre instaurat després de Guadalupe, el reconeixement anual del pagament dels mals usos havia de constituir un senyal inequívoc de drets de propietat sobre la terra.

Sens dubte, caldria tornar a plantejar el paper que va fer en tot el procés i en el conflicte la monarquia, com també la Diputació del General. A vegades, sembla que mirem la qües-

tió remença des de perspectives ben diferents i caldria que les veiéssim dins de la mateixa òrbita. Per això resulta necessari tornar a estudiar les violències, la guerra i la participació no només dels remences pagesos sinó dels pagesos no remences i, potser, dels remences no pagesos. Com a mínim, hauríem de posar-nos d'acord en si es va tractar d'una guerra o de dues! En qualsevol cas, el conflicte es perfila cada vegada més com una qüestió tant de remences com d'altres pagesos. I acabo amb una sèrie de preguntes a les quals tots plegats hauríem de poder acabar donant resposta.

Per què es van alçar en armes els remences? Per aconseguir l'abolició dels mals usos i obtenir la llibertat personal com tan repetidament i davant tants interlocutors van dir? Van ser utilitzats com a peons pels monarques en la lluita contra els senyors feudals i viceversa? Volien abolir el sistema feudal? De veritat interessava a algú la supressió del sistema feudal? És evident que a la monarquia no; als senyors, tant laics com eclesiàstics, menys encara; però tampoc als remences més benestants, aquells que havien pogut eixamplar llurs explotacions aprofitant la mala conjuntura dels segles XIV i XV. Aspiraven els remences a veure consolidat el domini útil de les propietats que s'havia anat reforçant per sobre del domini directe, tot i els senyors feudals? Això no vol dir que els pagesos s'apropiessin de tinences sense el coneixement i l'autorització dels senyors, sinó que volien assegurar-se que, si els senyors tornaven a tenir prou força, no intentarien ampliar llurs drets i beneficis i retornar a la situació anterior en la qual, entre altres coses, cada família tenia un sol mas. Van actuar per acomodar-se millor dins del sistema i augmentar els seus guanys i la seva participació en el repartiment de riquesa? Per aconseguir un espai, millor i més valorat, en una societat que tractava els pagesos només com a subministradors de rendes i matèries primeres? Per aconseguir representativitat i entitat política, com apunta P. Ortí? Per consolidar la seva posició econòmica i distingir-se clarament d'aquells pagesos (remences o no) amb una posició socioeconòmica inferior? Per un cúmul de causes? Finalment, haurem de respondre a l'altra gran qüestió: va haver-hi vencedors i vençuts en el conflicte remença? I si és així, quins van ser? ■

1

2

5

8

11

12

14

16